

Opinnäytetyö (AMK)

Musiikin koulutusohjelma

Musiikkipedagogi (Musiikinohjaaja)

2013

Lotta Karppi

IMPROVISAATIO SOITONOPETUKSEN JA MUSIIKIN RYHMÄOPETUKSEN VÄLINEENÄ

– esimerkkejä improvisaatioharjoitteiden
sovelluksesta musiikin opetuksessa

TURUN AMMATTIKORKEAKOULU
TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

OPINNÄYTETYÖ (AMK) | TIIVISTELMÄ

TURUN AMMATTIKORKEAKOULU

Musiikin koulutusohjelma | Musiikkipedagogi (Musiikinhajaaja)

21.11.2013 | Sivumäärä

Ohjaajat Soili Lehtinen ja Vesa Kankaanpää

Tekijä: Lotta Karppi

IMPROVISAATIO SOITONOPETUKSEN JA MUSIIKIN RYHMÄOPETUKSEN VÄLINEENÄ

Opinnäytetyöni koostuu kahdesta osasta: kirjallisesta tutkielmasta ja kahdesta improvisaatio työpajasta. Työn kirjallisessa osassa pohdin miten improvisaatioharjoitteita voi käytännössä soveltaa soitonopetuksessa ja musiikin ryhmäopetuksessa. Musiikin ryhmäopetuksella tarkoitan musiikin perusteet-ryhmiä, orkestereita, kuoroja ja soitinryhmiä.

Esittelen työssäni ongelmälähtöisesti esimerkkitalanteita musiikinhajaajan ja soitonopettajan työstä. Esitän vaihtoehtoisia ratkaisumalleja haastaviin oppimistalanteisiin soveltamalla oppimiani ja kehittelemiäni improvisaatioharjoitteita. Improvisaatiolla en tarkoita pelkästään jazz-improvisaatiota, vaan käsittelen termiä sen laajemmassa merkityksessä, jossa musiikinopiskelija tuottaa ääntä ilman suunnitelmaa, ilman nuotteja, vapaasti tai annetuissa raameissa. Olen käyttänyt improvisaatioharjoitteita opetustyössä. Nämä kokemukset ovat innoittaneet minua kokoamaan opinnäytetyöhöni pedagogista pohdintaa harjoitteiden käytöstä ja niiden funktiosta musiikin yksilö- ja ryhmäopetuksessa.

Toivon, että pohdintani toimii inspiraationa pedagogeille ja musiikin ystäville madaltaen kynnystä kokeilla erilaisia improvisaatiota sisältäviä lähestymistapoja musiikin opettamiseen.

ASIASANAT:

Soittaminen, opetus, improvisointi, musiikinteoria, kuorot, orkesterit, huilu, luovuus, itseilmaisus, ohjaus/ryhmäohjaus, pedagogiikka, leikki

BACHELOR'S THESIS | ABSTRACT

TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Degree programme in Music | Music pedagogy, Music director

2013 | Total number of pages

Instructors Soili Lehtinen, Vesa Kankaanpää

Lotta Karppi

IMPROVIZATION AS A TOOL FOR INSTRUMENTAL AND MUSIC GROUP TEACHING

This thesis consists of two parts: first, a written essay, and second, two improvisation workshops. The written part reflects on the practical uses of improvisation techniques in instrumental teaching as well as in music group teaching. Here, group teaching spans music theory groups, orchestras, choirs, and instrumental groups.

I approach the work of music directors and instrumental teachers from a problem-oriented perspective. This includes a list of such situations and examples that could be improved by introducing alternative techniques, particularly improvisation exercises, into music teaching. Here, improvisation covers not only such areas as jazz improvisation, but also a larger context in which the musical student produces sounds more freely, be it entirely free of preparation or notes, or within a given framework.

Improvisation exercises have also been a central part of my own work in music teaching. Indeed, in this thesis such experiences provide the basis for discussing the functions of improvisation exercises in individual as well as group music teaching. My hope is that this discussion lends itself to the use and interest of pedagogues and music enthusiasts alike, with the aim of encouraging the entire field of music teaching to capitalize more upon improvisation.

KEYWORDS:

Music, pedagogy, play, improvisation, creativity, instrument, orchestras, choirs, teaching methods

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	6
2 ESIMERKKEJÄ IMPROVISAATIOHARJOITTEIDEN SOVELTAMISESTA SOITONOPETUKSESSA	9
2.1 Ujo oppilas	9
2.2 Vilkas oppilas	10
2.3 Nuotinluvun opiskelua soittotunnilla	11
2.4 Motivointi soittotunnilla harjoiteltavan ohjelmiston harjoitteluun	11
2.5 Soittotunnilla harjoiteltavaan uuteen kappaleeseen tutustuminen ja sen tunnelman tavoittaminen	12
3 ESIMERKKEJÄ IMPROVISAATIOHARJOITTEIDEN SOVELTAMISESSA MUSIIKIN RYHMÄOPETUKSESSA	13
3.1 Toiminnan aloittaminen uuden ryhmän kanssa	13
3.2 Asteikon opettelu Mupe-tunnilla	14
3.3 Orkesterin yhteissoiton parantaminen	15
3.4 Kuorolaisten kuuntelemisen taidon kehittäminen	16
4 KOKEMUKSIA IMPROVISAATIOHARJOITTEIDEN SOVELTAMISESTA ERILAISISSA RYHMISSÄ,	17

4.1.1 Improvisaatiotyöpaja musiikin ammattiopiskelijoille	17
4.1.2 Nimileikki ja soiva ”still-kuva”	17
4.1.3 Teeman toisto pareittain	18
4.1.4 Kortti- improvisaatio	18
4.1.5 Harjoite a-vokaalilla	19
4.2 KAIKILLE AVOIN IMPROVISAATIO TYÖPAJA TURUN TAIDEAKATEMIAN YÖSSÄ	19
5. LOPUKSI	21
LÄHTEET	24

1 JOHDANTO

”Eryityisesti pieni lapsi on elämyksellisessä suhteessa todellisuuteen. Häneen vaikuttavat ensisijaisesti tämän tason kokemukset” (Turunen 1998, 180).

Mielestäni Turusen väite pätee kaikenikäisiin ihmisiin. Yhtälailla nuori ja aikuinen ihminen oppivat parhaiten elämysten kautta. Se on tehokkain tapa saada joku asia todella jäämään mieleen. Taitava pedagogi osaa ohjata oppilasta oppimaan antoisien elämysten ja tekemisen riemun kautta. Leikilliset opetustavat ja improvisaatioharjoitteet ovat hyviä pedagogisia keinoja tukea oppilaan henkilökohtaisen musiikkisuhteen rakentumista positiivisessa ilmapiirissä. Opinnäytetyössäni pohdin esimerkkien avulla miten improvisaatioharjoitteet voivat kytkeytyä osaksi soitonopetusta ja musiikin ryhmäopetusta.

Olen valmistumassa musiikinohjaajaksi, pääaineenani huilu. Opinnoissani olen tehnyt myös paljon varhaismusiikkikasvatukseen liittyviä opintoja. Tuleviin työtehtäviini saattaa kuulua musiikin perusteiden opetusta, kuorojen ja orkestereiden johtoa, instrumenttiopetusta ja musiikkileikkikouluryhmien ohjaamista. Tarkastelen improvisaatioharjoitteita siksi monen eri musiikillisen ryhmäopetustilanteen kannalta.

Improvisaatioharjoitteella tarkoitan harjoitusta, jossa luodaan omaa musiikkia ilman nuotteja, vapaasti tai tiettyjen raamien mukaisesti. En tarkoita termillä pelkästään jazz-improvisaatioharjoitteita, vaan myös leikkejä ja vapaata ilmaisua sisältäviä harjoituksia.

Opinnäytetyöni koostuu kahdesta osasta, kirjoitetusta ja käytännön osasta. Käytännön osuutena toteutin kaksi improvisaatio työpajaa Turun ammattikorkeakoulun Linnankadun toimitiloissa. Toinen työpajoista oli suunnattu vain musiikin ammattiopiskelijoille, toinen oli avoin kaikille halukkaille. Jälkimmäinen improvisaatiohetki oli osa Taideakatemian yö -tapahtuman ohjelmaa Turun ammattikorkeakoulussa.

Kirjallinen osa etenee esimerkki kerrallaan soitonopetustilanteista musiikin ryhmäopetustilanteisiin. Kerron osittain tosia ja osittain keksittyjä esimerkkejä ongelmista, joihin esitän erilaisia ratkaisuvaihtoehtoja soveltamalla improvisaatioharjoitteita käytännössä.

Improvisaatioharjoitteet ovat olleet minulle itselleni olennainen apuväline löytää kadotettua rakkautta soittamiseen ja soiton vapauteen. Musiikin ammattiopiskeluvuosina soittamiseen alkoi liittyä monia ristiriitaisia tuntemuksia, joita improvisaatio ja musiikilliset leikit ovat auttaneet selkiyttämään. Olen tutustunut improvisaatioharjoitteisiin varhaismusiikkikasvatuksen opinnoissa ja Jyväskylän nuorten taidetyöpajassa, lukemalla improvisaatio-oppaita sekä osallistumalla erilaisille improvisaatiokursseille ja työpajoille. Kurssit ovat sisältäneet mm. ääni- ja liikeimprovisaatiota, teatteri-improvisaatioharjoituksia sekä esiintymistaitovalmennusta.

Olen tehnyt improvisaatioharjoitteita muun muassa musiikin perusteet-ryhmien (MUPE) ja soitto-oppilaiden kanssa. Opetushetket ovat antaneet minulle aivan uuden näkökulman improvisaatioharjoitteiden vaikutusmahdollisuuksista ja voimasta. Harjoitteiden avulla on mahdollista opettaa mitä tahansa haluttua teknistä tai musiikillista osaamista. Sen lisäksi niiden avulla voi kytkeä leikillistä ilma-
piiriä opetukseen. Kuten oppimassani lauseessa todetaan: ”Minkä ilotta oppii, sen surutta unohtaa”.

Improvisointi mainitaan Opetushallituksen jokaisessa huilun tasosuorituksessa. Improvisaatioharjoitteet ovat käyttökelpoisia, mielenkiintoisia välineitä soitonopetukseen. Kuitenkin niiden tarkoituksenmukainen käyttäminen vaatii harjoittelua ja pedagogista taitoa, tilannesilmää. Omat kokemukseni leikillisten harjoitteiden käytöstä opetuksessa vaihtelevat onnistumisesta kaaokseen. Oppimisprosessini tässä vaiheessa koen mielekkääksi koota tähän opinnäytetyöni kirjalliseen osaan kokemuksieni perusteella pohdintaa harjoitusten toimivuudesta ja käyttökelpoisuudesta. (SML 2002)

Toivon, että mainitsemani harjoitukset innoittavat pedagogeja ja musiikin ystäviä tarkastelemaan musiikkia ja sen opettamista erilaisista näkökulmista, sekä

inspiroivat musiikin ammattilaisia kokeilemaan erilaisia improvisaatiota sisältäviä tapoja opettaa musiikkia.

2. ESIMERKKEJÄ IMPROVISAATIOHARJOITTEIDEN SOVELTAMISESTA SOITONOPETUKSESSA

2.1 UJO OPPILAS

Kymmenenvuotias oppilas on ujo. Saan sen vaikutelman, että hän osaa paljon enemmän, kuin mitä hän itse luulee osaavansa, ja että ainut este soiton sujumiseen on jännitys. Hänen puhalluksensa huiluun on heikko, ääntä ei meinaa tulla. Ehdotan, että kokeilemme kolmen sävelen improvisaatiota. Sävelet valitsen siltä korkeudelta, mistä hän saa äänen parhaiten kuulumaan. Säestän pianolla soittamalla I ja V sointua, molempia neljä tahtia kerrallaan. Oppilas sanoo ensin, että hän ei tiedä miten improvisoida. Kerron, ettei se haittaa, ainut sääntö on kolmen sävelen rajoissa pysyminen, yhdenkin sävelen toistaminen riittää. Soitomme alkaa rauhallisesti. Ilmassa on pientä jännitystä. Oppilas alkaa hiljalleen päästä jyvälle. Lopetamme soiton, hän sanoo, ettei se ollutkaan niin vaikeaa, mutta säveliä oli kummallisen vähän. Tunnelma on jo rentoutuneempi. Sanon, että soitetaan lisää, käyttäen myös asteikon seuraavaa kahta säveltä, nyt siis viittä säveltä. Soiton lomassa lisään äänen voimakkuutta pianosäestyksessäni ja pyydän myös oppilastani soittamaan voimakkaammin. Hurjistamme soittoa myrskyksi viidellä sävelellä. Tämän jälkeen myrsky tyyntyy ja soitto herkistyy hiljaisemmaksi.

Olen nähnyt, että yllä kuvatun tapainen harjoitus vapauttaa oppilaan soittamaan voimakkaammin, vahvemmin ja esteettömämmin. Pianosäestys tukee oppilasta soittamaan. Opettajan energia ja yhteissoitto tempaavat oppilaan mukaansa. Oppilas unohtaa jännittää. Samalla hän ylittää omia rajojaan ja tuntee onnistuvansa. Uskon, että edellä mainitsemani harjoitus edistää ilmaisun vapautumista. Yhdessä improvisointi vahvistaa yhteissoiton taitoja, taitoa kuunnella toista soittajaa, sekä oppilaan omaa reagoitokykyä kappaleen etenemisen dynamiikkaan.

Mielestäni tämän tapaisen yhteissoiton säännöllinen harjoittelu syventää yhteissoiton tasoa ja antaa ”yhteisflow”-kokemuksia soittajilleen. Opettajan kannustava asenne improvisaatioharjoitteiden yhteydessä voi antaa oppilaalle kokemuk-

sen arvostetuksi tulemisesta. Positiiviset kokemukset itseilmaisun parissa voivat tukea oppilaan ulosantia ja ilmaisua myös muilla elämän alueilla. Hyväksytyksi tuleminen improvisoinnin kautta vahvistaa musiikillista itsetuntoa ja minäkuvaa muilla elämänalueilla. (Hakkarainen 2008, 16).

2.2 VILKAS OPPILAS

Seitsemänvuotias oppilas ei jaksakaan keskittyä kappaleen soittamiseen, vaan hänen keskittymisensä herpaantuu. Lyhyin väliajoin huomio kiinnittyy johonkin muuhun kuin siihen mitä ollaan tekemässä. Minulla on valikoima erilaisia kuvia, annan oppilaan valita niistä yhden. Pyydän häntä kertomaan mitä hänen valitsemassaan kuvassa tapahtuu ja kirjoitan tarinan ylös. Samalla kun luen tarinaa paperista, pyydän oppilasta soittamaan kortista tarinaa. Annan jokaisen virkkeen jälkeen hänelle tilaa kuvittaa kuulemaansa. Tarinassa hän kertoo esimerkiksi linnusta ja karhusta. Lukemisen jälkeen improvisoimme yhdessä niin, että minä olen karhu ja hän lintu.

Tässä harjoitteessa huomio siirtyy nuoteista ja tavallisesta soittovihosta luovaan tekemiseen. Lapsi innostuu, kun hän saa tunnilla erilaista rekvisiittaa eteensä ja saa tarinoida luovasti. Tällainen harjoitus saattaa innostaa oppilasta myös jatkossa pitämään soitosta ja soittotunneista enemmän. Lapsella on mielikuvitusta, mutta keskittymiskyky on rajallinen, varsinkin nuoteista soitettaessa. Innostavaan asiaan lapsi jaksaa kuitenkin keskittyä hyvinkin pitkään. Siksi etsin opetustapoja, jotka saavat hänet innostumaan.

Haasteena edellä kuvatussa harjoitteessa voisi olla sellainen ujo lapsi, joka ei uskalla kertoa tarinaa. Silloin täydentäisin itse tarinaa tai valitsisin toisenlaisen improvisaatioharjoitteen. Voi myös olla, ettei oppilas jaksakaan keskittyä edes korkeista soittamiseen, jolloin keksisin jotain fyysistä musiikkitoimintaa.

Jos lapsi ei jaksakaan kiinnostua nuoteista soittamisesta, voi käydä niin, että leikkilisten harjoitteiden jälkeen tavalliset soittoläksyt tuntuvat entistäkin tylsemmiltä.

Siksi mielestäni on tärkeää keksiä harjoitteita, joissa mielenkiinto yhdistyy myös nuotteihin. Jatkan tästä aiheesta tarkemmin seuraavassa kappaleessa

2.3 NUOTINLUVUN OPISKELUA SOITTOTUNNILLA

Kahdeksanvuotiaalla oppilaalla on vaikeuksia oppia soittamaan nuoteista. Hän pitää väreistä ja piirtämisestä. Soitan hänelle sointuja pianolla niiltä säveliltä, mitä hän osaa soittaa. Oppilas saa valita jokaiselle sävelelle oman värin. Sen jälkeen opastan häntä värittämään soitettavan kappaleen nuotit soittotunnilla tehdyn värikartan mukaisesti. Seuraavilla soittotunneilla pyydän oppilasta säveltämään soolon käyttäen siinä kappaleen säveliä. Soitamme valmista soolosävellystä seuraavilla tunneilla. Tarkoitukseni on, että väriyστεhtävä saa oppilaan yhdistämään sävelet johonkin hänelle ennalta tuttuun ja mieluisaan asiaan, tässä tapauksessa väreihin. Sävellystehtävä voi innostaa nuottien opiskeluun, koska nuottien sijaintia viivastolla pitää miettiä ainakin sooloa muistiin kirjoittaessa. Musiikillinen tuotos voi tuottaa samanlaista riemua kuin valmis piirustus, jonka lapsi vie vanhemmilleen. Saksala korostaa, että oppilaan itse löytämä ratkaisu tuo onnistumisen tunteita kun työ on valmis. Näin itsetunto vahvistuu. Jos näin käy, oppilas on saanut täten positiivisia kokemuksia myös nuotteihin liittyen. (Saksala 1993, 79.)

2.4 MOTIVOINTI SOITTOTUNNILLA HARJOITELTAVAN OHJELMISTON HARJOITTELEMISEEN

Soittotunnilla soitettava kappale on melodialtaan yksinkertainen, mutta juuri soittajan taitojen mukainen. Se ei silti motivoi oppilasta harjoittelemaan. Ehdotan, että kappaleen loppuun voi keksiä välisoiton. Keskustelemme kappaleen välisoitoksi sopivista sävelistä. Määrittelen ne oppilaan taitojen mukaan. Jos oppilas on aloittelija, annan säveliä käyttöön vain vähän, jos hän hallitsee asteikon hyvin, annan hänen käyttää hieman enemmän säveliä. Soitamme kappaletta niin, että säkeistön jälkeen tulee aina improvisoitu välisoitto, ja loppuun loppusoitto.

Tällainen harjoitus saa monesti oppilaan innostumaan kappaleesta, koska siihen lisätään jotain omaa, uutta, kiinnostavaa ja ennalta arvaamatonta. Harjoitteella vahvistetaan oppilaan tunnetta oman soittotaidon riittävydestä ja lähenetään oppilaan henkilökohtaista suhdetta musiikkiin rohkaisemalla oppilasta luomaan musiikkia itse. Ilo oman osan luomisesta kappaleeseen saattaa olla hyvinkin suuri. Harjoitus voi myös vahvistaa oppilaan itsetuntoa, koska hänen oma musiikillinen mielipiteensä tulee kuulluksi. Musiikin tekeminen harrastuksena on onnistunut, kun se kykenee antamaan lapselle syvällisiä onnistumisen elämyksiä. (Kurkela 1998, 154).

2.5 SOITTOTUNNILLA HARJOITELTAVAAN UUTEEN KAPPALEESEEN TUTUSTUMINEN JA SEN TUNNELMAN TAVOITTAMINEN

Soitonoppilaalla on uusi kappale harjoiteltavana. Kuuntelemme kappaleen nauhalta, tai soitan sen huilulla. Tämän jälkeen oppilas saa improvisoida vapaata soittoa kappaleen tunnelmaa mukaillen. Jos oppilas ei heti lähde mukaan, voidaan kappale kuunnella uudestaan, ja aloittaa soittaminen kappaleen soidessa taustalla. Oppilas voi soittaa yksin tai opettaja voi soittaa hänen kanssaan, yhtä aikaa tai vuorotellen.

Monesti soittotunneilla aloitetaan kappaleen harjoittelu, keskittymällä ensin tekniisiin asioihin ja viimeisimpänä vasta kappaleen sielunmaisemaan. Tunnelmaan keskittyminen tuo kappaleen tunne puolen esille jo alusta alkaen, näin teoksen opettelu saattaa olla mielekkäämpää oppilaalle. Harjoitus luo henkilökohtaisen suhteen kappaleen tunnemaisemaan jo alusta asti.

Tunnelman tavoittamis- harjoitus mallikappaleesta saattaa rohkaista oppilasta ilmaisemaan myös omia tunnetilojaan soiton kautta. Se taas voi toimia avaimena oman tunne-elämän työstämiseen myös oppilaan vapaa-ajalla.

Harjoite ilman nuotteja vapauttaa oppilasta keskittymään yksinomaan kappaleen tunnelmaan. Tällainen kokemus saattaa antaa uutta näkökulmaa soitettavan kappaleen ja tulevien kappaleiden sisältöön.

3.0 ESIMERKKEJÄ IMPROVISAATIOHARJOITTEIDEN SOVELTAMISESTA MUSIIKIN RYHMÄOPETUKSESSA

3.1 TOIMINNAN ALOITTAMINEN UUDEN RYHMÄN KANSSA

MUPE-ryhmä tai musiikkiopiston puhallinorkesteri kokoontuu syksyllä ensimmäistä kertaa kesän jälkeen. Kaikki oppilaat eivät tunne toisiaan. Mielestäni syksyn alkujännitystä ja ryhmän tulevaa yhteistoimintaa ajatellen on erittäin hedeelmällistä rentouttaa ja ryhmäyttää opetettavaa ryhmää. Kokemukseni mukaan leikkien kautta ilmapiiri rentoutuu ja oppilailla on pienempi kynnys tutustua toisiinsa ja soittaa yhdessä. Liike ja ”hölmö” ääntely yhdessä rikkovat rajoja ja vapauttavat alussa vallinnutta jännittyneitä tunnelmaa.

Aloitamme nimileikillä, jossa ollaan piirissä ja lyödään käsiä yhteen ja polviin. Jalat tömistävät samaan tahtiin. Jokainen sanoo vuorotellen piirissä oman nimensä taputuksen tahtiin, ja kaikki toistavat nimen ääneen.

Tämän leikin jälkeen voimme leikkiä ”rikkinäistä puhelinta”, jossa aloittava henkilö tekee liikkeen ja äänen. Piirissä seuraava muuttaa liikettä ja ääntä hieman, ja leikki jatkuu liikkeen ja äänen muuttuessa koko ajan. Leikin edetessä ohjaaja voi pyytää kaikkia liioittelemaan liikettä ja ääntä.

Ensimmäisellä kokoontumiskerralla näidenkin leikkien jälkeen ihmiset voivat olla hieman jännittyneitä. Edellä mainitut leikit eivät välttämättä tee vielä suurta yhteissoittoa edistävää vaikutusta, mutta ne ovat yksi askel kohti yhtenäisempää soittoa.

Harjoitteen haasteena voi olla se, että murrosikäiset pitävät leikkiä tyhmänä. Joillekin on vaikeaa sanoa oma nimi rytmissä. Se saattaa myös nolostuttaa joidakin oppilaita hetkellisesti. Jos oppilas ei saa lausuttua omaa nimeään rytmin mukaisesti, ei sitä tarvitse korostaa, parempi keskittyä tekemään oppilaiden olo mukavaksi. Yhteinen syke kannattaa pitää piirissä sopivan hitaana, jotta sen tahdissa on helppo lausua oma nimi. Joskus nopea rytmi saattaa aiheuttaa leikin hajoamisen vaaran. Leikki voi olla turhan haastava, jos se toteutetaan liian

nopeasti. Tämä riski kasvaa erityisesti nuorten musiikinopiskelijoiden tai aikuisten vasta-alkajien kanssa.

Rikkinäinen puhelin- leikistä joku voi ajatella, ettei se liity mitenkään musiikin perusteiden tai orkesterisoiton opetukseen. Myös oppilaat saattavat ajatella, että leikki ei kuulu orkesteriin. Vaikka leikissä ei ole soittoa, se rentouttaa tekijöitä niin, että soittaminen ja yhdessä oleminen voi sen jälkeen olla helpompaa. Kokeilemisen riski ei ole leikin suhteen kovinkaan suuri. Sen vaikutukset voivat olla positiiviset, kuten pedagoginen rakkaus- kirjassa sanotaan: ”Leikki harmonisoi ihmistä ja kehittää mielikuvitusta. Vasta leikkiessään ihminen on kokonaan ihminen.” (Pedagoginen rakkaus s.94) Rentoutuessaan ihmisen keho ja mieli ovat kiinteästi yhteydessä keskenään, mikä on tärkeää luonnollisesti myös soittaessa. Käyttäisin näihin leikkeihin yhteensä ehkä kymmenestä viiteentoista minuuttia tunnin alusta, riippuen pidettävän oppitunnin pituudesta.

”Leikki on elämänilmaus, tapa olla olemassa ja tapa ilmentää olemassa olemisensa. Onnellisuutta tuottava leikki on hyvä tapa olla olemassa. Mihinkä kaikki uskonnot ja elämänfilosofiat pyrkivätään?” (Kurkela 1998, 34).

3.2 ASTEIKON OPPIMINEN MUPE-TUNNEILLA

Opittavana asiana on C-duuriasteikko. Oppilaat näkevät asteikon taululta, ja he ovat soittaneet sitä itsekseen kosketinsoittimilla jotta asteikon sävelet tulevat tutuksi, teemme C-duuriasteikolle perustuvan improvisaatioharjoitteen. Siinä kaikki soittavat C-duuri kolmisointua, tai pelkkää pohjasäveltä yhteisessä tahdissa. Yhdellä oppilaalla kerrallaan on neljän tahdin pituinen soolo. Soolojen välissä on pari tahtia pelkkää säestystä. Edetään järjestyksessä rauhallisesti.

Oppilaat voivat olla aluksi arkoja osallistumaan, mutta kun ohjaaja selittää, ettei väärin voi soittaa, se saattaa rauhoittaa ryhmää. Ohjaajan täytyy tukea perusritymiä säestyksessä, koska vuoroaan odottava solisti saattaa unohtaa soittaa säestystä, kuten myös juuri soolonsa päättänyt soittaja. Riippuen ryhmän koosta ja luonteesta harjoitus voi olla hyvin erilainen.

Harjoitus hajoaa helposti, jos soolojen vaihtuminen on liian kiireistä. Säestyksen on hyvä olla tarpeeksi rauhallisessa tempossa, että kaikki pysyvät mukana. Ensimmäisellä kierroksella ohjaajan on hyvä näyttää merkkiä, kun solo alkaa tai loppuu.

Tällainen harjoite edellyttää ja kehittää kykyä hahmottaa aikaa, jotta osaisi hahmottaa soolon pituuden. Tämä taito paranee harjoiteltaessa.

3.3 MUSIIKKIOPISTON ORKESTERISOITTO-HARJOITUKSET

Orkesterin jäsenille on oman soittotaidon lisäksi tärkeää kehittää taitoa kuunnella toisten soittoa ja yhteistä sointia. Sitä voi harjoitella tekemällä esimerkiksi soivan ”still kuvan”, missä yksi henkilö alkaa toistaa esimerkiksi omalla instrumentillaan jotain lyhyttä rytmistä tai melodista motiivia. Seuraava aloittaa myös toistuvan äänen, joka sopii edellisen ääneen. Kaikki liittyvät vuorotellen omalla soitollaan soivaan äänimassaan, ja kuuntelevat samalla toisiaan. Kukin osallistuja voi istua omilla paikoillaan ja muodostaa ääniä kehollaan, soittimellaan tai jollain käsillä olevalla esineellä.

Orkesterissa huomio saattaa kiinnittyä pääasiassa soitettaviin nuotteihin, jolloin oppilas ei välttämättä kiinnitä niin paljon huomiota toisten soittamisen kuunteluun. Edellä kuvatun harjoituksen avulla oppilaiden kuuntelutaito yhteissoitossa kehittyy. Harjoitus poikkeaa tavallisesta orkesterisoitosta, se voi olla itsessään mielenkiintoinen kokemus ja uuteen havaintomaailmaan syventävä harjoitus paitsi oppilaille myös ohjaajalle. Se voi antaa kokemuksia miellyttävästä yhteissoitosta ilman nuotteja ja innostaa oppilaita itse löytämään uusia puolia omasta soitostaan ryhmässä.

Tässä harjoitteessa tulee välttää sitä, että se muuttuu pelkäksi yleiseksi meteliksi. Nuorimpien lasten kanssa tämä riski on suuri. Siksi suosittelen tätä harjoitetta vain yli kymmenvuotiaille, jottei leikki muutu kaaokseksi. Jos soittajia on monta, heitä on hyvä pyytää soittamaan mahdollisimman hiljaa, jotta kaikki pysyvät erottamaan kappaleessa soivat äänet.

3.4 KUOROHARJOITUKSET

Yhtenäinen sointi on jokaisen kuoron päämäärä, johon kannattaa pyrkiä. Siksi suosittelen myös kuorossa laulaville vastaavanlaisia harjoitteita yhdentoista vuoden ikäisestä ylöspäin.

Tässä harjoitteessa yksi alkaa toistaa jotain lyhyttä motiivia. Jatketaan kuten edellisessä harjoituksessa, vuoron perään liitytään omalla toistuvalla äänellä soivaan maisemaan. Lopussa kuoron jokainen jäsen on osa itse keksittyä ääniteosta.

Tällainen harjoite auttaa kuoron jäseniä kuuntelemaan toisiansa. Kuorossa on tärkeää, ettei kukaan sooloile ilman lupaa ja että kuoro on mahdollisimman yhtenäinen kokoonpano. Tällainen harjoite antaa kuorolaisille erilaisen kokemuksen kuorossa laulamisesta, kuin perinteiset kappaleet. Se laajentaa laulajan näkökulmaa yhdessä laulamisesta ja parantaa ryhmän yhteistoimintaa kuorona.

Harjoitetta voi tehdä myös kolmen hengen ryhmissä. Tällöin yksi keksii toistettavan äänen ja muut kaksi liittyvät siihen. Tämän harjoitteen aikana on syntynyt monia erittäin mielenkiintoisia kappaleita. Tämä jälkimmäinen harjoite on kokemukseni mukaan vaativampi, ja menee helpommin huutokilpailuksi. Se sopii kokeneille musiikin harrastajille. Ensimmäinen harjoite sopii myös musiikkia harrastamattomille.

4 KOKEMUKSIA IMPROVISAATIOHARJOITTEIDEN SOVELTAMISESTA ERILAISISSA RYHMISSÄ

Opinnäytetyöni käytännöllisen osan toteutin ohjaamalla kaksi improvisaatiotyöpajaa. Tässä kappaleessa pohdin niiden antia.

4.1.1 IMPROVISAATIOTYÖPAJA MUSIIKKIAKATEMIAN OPISKELIJOILLE

Ohjasin improvisaatiotyöpajan, joka oli suunnattu musiikkiakatemiassa opiskeleville ammattiopiskelijoille. Tarkoituksena oli ohjata ryhmäimprovisaatioita, sekä pareittain soittotunneille sopivia improvisaatioharjoitteita. Tavoitteenani oli tutustuttaa musiikinopiskelijoita improvisaatioharjoitteisiin ja keskustella siitä millaisia kokemuksia ja ajatuksia harjoitteet herättivät heissä. Alunperin oletin, että osallistujia olisi kymmenen tai hieman enemmän, kurssin lähestyessä neljä henkilöä oli ilmoittautunut minulle.

Osallistujia tulikin vain kaksi, joten minun täytyi muuttaa ohjaussuunnitelmaani ”lennosta” - improvisoiden. Työpajan kesto myös lyheni osanottajien kiireen vuoksi. Ohjaustilanteesta tuli paljon intiimimpi kuin osasin odottaa. Ryhmämme oli osallistujien lukumäärän perusteella lähempänä soittotuntia kuin ryhmäohjaustilannetta. Tilanne oli minulle hieman yllättävä ja haastava, mutta opettavainen.

Aluksi keskustelimme ajatuksistamme improvisaatiosta ja siitä, miksi kukin oli tullut työpajaan. Kerroin, että aion ohjata ryhmäharjoitteita, sekä soittotunneille sopivia improvisaatioharjoitteita. Jokaisen harjoitteen jälkeen keskustelimme hieman niiden herättämistä ajatuksista. Kerron alla hieman jokaisesta tekemästämme harjoitteesta.

4.1.2 Nimileikki ja soiva ”still-kuva”

Leikimme ensin nimileikkiä ja siirryimme sen jälkeen soivaan ”still-kuva” – harjoitteeseen piirissä käyttäen äänen tuottamisessa omaa kehoa. Nimileikki tuntui hieman turhalta, koska meitä oli niin vähän. Sen sijaan ”still-kuva” – harjoite oli myös pienellä ryhmällä mielekäs. Hain leikkiin variaatiota siten, että jatkoimme yhden kierroksen jälkeen niin, että vuorossa seuraava aloitti uuden motiivin toistamisen vallitsevaa äänimaisemaa tarkoin kuunnellen. Piirin jäsenet muuttivat omaa motiiviaan vuorotellen. Soiva kappale muuttui ja kehittyi kierros kierrokselta.

Kolmannella kerralla lisäsimme harjoitteeseen soittimia ja sovimme kappaleen rakenteesta. Teimme alustavan suunnitelman, jossa ensimmäinen kierros olisi rauhallinen ja koostuisi vain kehon äänistä. Kahdella seuraavalla kierroksella ottaisimme mukaan soittimia ja viimeisellä kierroksella kappale tyyntyisi.

Soittimien lisääminen soivaan piiriin oli hieman haasteellista, mutta musiikillisesti erittäin mielenkiintoista. En oletanut, että harjoitteessa olisi tarvittu vuorojen vaihtumisen ohjastamista, mutta se rooli korostui käytännössä. Tätä harjoitetta olisi voinut tehdä hyvinkin pitkään, mutta ajan rajallisuudesta johtuen, teimme sitä vain muutaman kierroksen.

Leikki oli musiikillisesti antoisa, mutta huomasin ohjaavani sitä hieman nopealla tempolla luonteeni mukaisesti. Ohjauksessa on hyvä muistaa toimia selkeästi ja johdonmukaisesti. Siinä itselläni on kehitettävää.

Tavoitteenani oli ohjata harjoitteita, joissa kaikki kokevat onnistuvansa. On helppoa ohjata harjoitteita, joissa oppilaat eivät pysy mukana. Kehittynyt pedagogi havaitsee oppilaiden taitotason, ja ohjaa siihen nähden sopivia harjoitteita, jotta oppilaat voivat kokea onnistuvansa. Johnstone kertoo, että hän pyytää ilmaisutaidon kurssin alussa etukäteen anteeksi oppilailtaan, jos he kokevat josain vaiheessa epäonnistuvansa, ja kehottaa heitä syyttämään näistä häntä. Jos oppilaat epäonnistuvat, se on todellakin ohjaajan vika, koska hänen pitäisi olla asiantuntija. Jos hän antaa oppilaille väärää materiaalia, he epäonnistuvat ja jos hän antaa oikeaa materiaalia he onnistuvat. (Johnstone 2001, 25.)

4.1.3 Teeman toisto pareittain

Yksi meistä sai seurata, kun kaksi soittajaa keskusteli keskenään omilla soittimillaan. Harjoite alkoi niin, että yksi aloitti valitsemansa teeman toiston, ja toinen liittyi siihen. Jonkin ajan kuluttua ensimmäisenä teeman toiston aloittanut vaihtoi teemaansa ja harjoite jatkui tähän tapaan.

Harjoite osoittautui mukaansa tempaavaksi. Pohdimme harjoitteen variointia ja toimivuutta soittotunneilla. Jokaisella kurssilaisella oli eri pääinstrumentti, joten

aivan autenttiseen soittotuntitilanteeseen ei työpajassa päästy, mutta se antoi kuitenkin ensimakua siitä, millaista harjoitteiden käyttö soittotunneilla voisi olla.

4.1.4 Kortti-improvisaatio

Jokainen sai valita itseä puoleensa vetävän kortin kuvavalikoimasta ja soittaa sen tunnelmasta vapaata improvisaatiota. Kortit herättivät paljon ajatuksia tunnelmista ja äänimaisemista. Tämä oli ensimmäinen kerta, kun ohjasin kuva-improvisaatiota. Kuvilla saattaa olla yllättävän voimakas vaikutus musiikillisen miellelyhtymän muodostamiseen. Vain yksi meistä improvisoi kortista, koska aikaa oli jäljellä enää vähän. Jälkikäteen ajateltuna olisi ollut parempi, että kaikki meistä olisivat improvisoineet vuorotellen korteista, tai yhtä aikaa, koska harjoite yksin tehtynä sai aikaan vähän jännitystä.

4.1.5 Harjoite A-vokaalilla

Työpajan päätteeksi istuimme piiriin ja toistimme muutama kertaa pitkää ääntä a-vokaalilla. Harjoite sulki työpajan mukavasti. A-harjoitteen jälkeen tunnelma pysähtyy kokemukseni mukaan aina ja osanottajien huomio palaa vahvasti takaisin nykyhetkeen. A-harjoite on hyvä läsnäolon kohottaja ja rauhallisen ilma-
piirin rakentaja.

Työpaja tarjosi minulle antoisan kokemuksen harjoitteiden ohjaamisesta. Kaikki ohjaamani harjoitteet olisivat saaneet syvemmän aspektin, jos sama ryhmä olisi kokoontunut useamman kerran. Yhdessä työpajassa harjoitteet jäivät vähän makupalan asteelle. Toisaalta tiesin jo etukäteen, ettei lyhyellä kurssilla pääse syventymään harjoitteisiin samalla tavalla, kuin toistuvasti kokoontuvan ryhmän kanssa.

Tavoitteenani oli antaa osanottajille kokemus improvisaatioharjoitteista, ja keskustella niiden ominaisuuksista ja käyttötilanteista. Tässä tavoitteessa tunsin onnistuneeni.

4.2 IMPROVISAATIOTYÖPAJA TAIDEAKATEMIAN YÖ-TAPAHTUMASSA

Taideakatemian yö-tapahtumassa ohjasin improvisaatiotyöpajan, joka oli kestoltaan 20-minuuttia. Osallistujia tuli noin 40. Heistä suurin osa oli nuoria tai aikuisia, mutta mukana oli myös muutamia 6-7-vuotiaita lapsia. Ihmismäärä yllätti minut positiivisesti. Jouduin jopa sulkemaan salin ovet ennen kurssin alkamista, koska muuten osallistujia olisi ollut tilan kokoon nähden liian monta.

Osanottajista kaikki eivät tiesivät, että ovat tulleet interaktiiviseen työpajaan. Monet luulivat tulevansa katsomaan improvisointia. Toivotin kaikki tervetulleeksi ja selitin, ettei kenenkään tarvitse pelätä. Kerroin, että luvassa ei olisi sooloesiintymistä, vaan yhdessä tekemistä.

Muodostimme piirin ja ohjasin ihmisiä hyppimään ja ravistelemaan itseänsä päästään samalla suusta alkukantaista muminaa. Tämän jälkeen osanottajat olivat jo rentoutuneempia.

Seuraavaksi ohjasin kehon äänillä tehtävän ”still-kuva”-harjoitteen. Harjoite onnistui mielestäni mainiosti, vaikka aluksi pelkäsin, että ihmismäärän paljous tekisi siitä sotkuisen. En ollut koskaan ohjannut kyseistä harjoitusta niin suurelle ryhmälle. Piirissä olevat ihmiset kuitenkin keskittyivät ja kuuntelivat toisiaan tarkkaan. Lopputuloksena oli yhtenäinen, harmoninen ja rytmikäs soiva teos.

Jälkikäteen pohdin, että olisin voinut jakaa ihmiset myös pienempiin ryhmiin, jolloin piirin jäsenten on ehkä helpompi kuulla toisiaan, eikä soivaan teokseen olisi tullut niin montaa eri elementtiä. Harjoite kuitenkin toimi myös suurella määrällä ihmisiä.

Tämän jälkeen teimme saman harjoitteen, mutta soittimien kanssa. Osanottajat saivat valita käyttöönsä rytmisoittimia, tai tuottaa ääntä esimerkiksi kotiavaimillaan, tai vaikka vain lattiaa koputtaen.

Kaikkien liityttyä soivaan kuvaan tilassa sai lähteä liikkumaan unohtamatta toisten soittajien kuuntelua. Tämä harjoite meinasi mennä metelin puolelle, mutta kun muistutin toisten osanottajien kuuntelemisesta ja hiljaisesta äänentasosta, harjoite harmonisoitui jälleen.

Seuraavaksi ohjasin ryhmäläisiä sulkemaan silmänsä ja jatkamaan soittoa hyvin hiljaa. Tämä osuus antoi itselleni hienon kokemuksen. Kuulokuva imaisi mukaansa uudella tavalla, kun silmät olivat kiinni. Uskon, että muut kurssilaiset kokivat jotain samantapaista.

Tämän harjoitteen jälkeen tuntui, että ryhmällä oli jo jotain yhteistä. Varsinkin silmien sulkeminen soittamisen aikana oli kokemus, joka tuntui hieman yhdistävän ryhmää.

Nuorten ryhmäläisten läsnäolo toi hieman maustetta harjoitteeseen, koska vartuneempien ihmisten on helpompaa kuunnella toisiaan. Lapset innostuvat, kun saavat soittaa. Ohjaajana olisin voinut ennakoida tilanteen ja antaa heille mahdollisimman pieni-ääniset soittimet. Mutta koska heitä oli vain kaksi, heidän innokas soittonsa ei onneksi haitannut kokonaiskuvaa liiaksi.

Lapsiryhmien ohjauksessa voi toki käyttää improvisaatioharjoitteita, mutta niiden suunnittelussa tulee vain huomioida lasten luontainen käyttäytyminen. Taideakatemian yö-tapahtuman työpajan olin suunnitellut hieman vanhemmille osanottajille.

Lopetimme työpajan a-vokaalin meditatiiviseen toistoon. Harjoite sinetöi lyhyen ja intensiivisen improvisaatiohetken rauhalliseen kiireettömyyteen. Kurssin loputtua ilmapiiri oli täysin eri kuin sen alkaessa. Ihmiset olivat iloisia ja rentoutuneen oloisia. Monet kiittivät kurssista ja lähtivät salista hymy huulilla.

Tavoitteeni improvisaatioharjoitteiden ohjaamisesta ryhmälle ylittyivät tässä tapauksessa. Muutin ohjaussuunnitelmaani ”lennosta”, koska kaikkia suunnittelemani leikkejä en nähnyt järkeväksi toteuttaa niin suurella ryhmällä. Oletin, että soivat ”still-kuvat” olisivat sekalaisemman kuuloisia, kun ryhmä ei koostu pelkästään musiikinopiskelijoista. Yllätyksekseni ne olivat erittäin harmonisia.

Tavoitteenani on koota ryhmä, joka tekisi näitä harjoitteita yhdessä säännöllisesti. Toteuttamani kaksi improvisaatiotyöpajaa antoivat varmuutta idean mielekkyydestä.

5. LOPUKSI

Improvisaatioharjoitteiden pohtiminen kirjallisesti on ollut minulle opettavaista. Opinnäytetyö toimi minulle ylykkeenä syventyä uudelleen aiheeseen liittyvään kirjallisuuteen. Se syvensi näkökulmaani improvisaatiosta, luovuudesta ja opetuksen vaikutusalueista. Improvisaatioharjoitteet ovat olleet minulle uusia elämyksiä aukaiseva avainnippu. Harjoitteiden käyttö musiikinopetuksessa voi olla osana opettajan käytännön keinoja, joilla hän vahvistaa oppilaidensa persoonallisia ja arvokkaita luovia ominaisuuksia. Harjoitteet sinänsä eivät tätä viestiä vie perille. Vasta niiden toteutus välittävän, myötätuntoisen, oppilasta tukevan pedagogin ohjaamana saavat aikaan tavoiteltavaa muutosta. Mielestäni luovaa alaa opiskelevalle tämänkaltainen rohkaisu on erittäin tärkeää. Se auttaa oppilasta kehittämään omaa itseymmärrystään hyväksyvässä ilmapiirissä. Tätä pitää tärkeänä myös Kurkela. Hänen mukaansa taiteilija tarvitsee armeliasta itseymmärrystä, joka kehittyy, neuvoo, tukee ja lohduttaa. Näin hän voi vapautua ahdingosta, joka helposti liittyy itsenäisyytensä puolesta vielä kamppailevan taitelijan elämään. Sen kautta hänelle avautuu mahdollisuus nauttia ja iloita persoonallisesta luovuudestaan ja kyvystään jakaa sen hedelmät yleisönsä kanssa. (Kurkela 1998, 171)

Soitonopettajaksi opiskelevien koulutuksessa voisi mielestäni korostaa oppilaiden positiivisen musiikkisuhteen rakentumisen tärkeyttä ja monipuolisia opetusmetodeja. Omassa koulutuksessani improvisaation osuus on ollut vähäistä, vaikka se kuuluu opetushallituksen laajan oppimäärän opetussuunnitelmaan. Monet lopettavat tavoitteelliset opintonsa musiikkioppilaitoksissa jo varhain, koska he ahdistuvat heille asetetuista suurista vaatimuksista. Tällaisen paineen luominen ja kilpailun korostaminen ei ole kuitenkaan musiikin opetuksen tavoitteiden mukaista. Kurkela vertaa musiikkikoulutusta kilpaurheiluuun, jossa oppilaita valmennetaan juuri toisten luomien ideaalien ja odotusten mukaiseen suoriin. Hän pohtii annetaanko nykyisessä musiikin koulutusohjelmassamme lapselle ja nuorelle mahdollisuutta kehittää omaa taidettaan ja omia ideaalejaan. Jos opiskelusta tulee vain henkistä ahdinkoa ja se on vaarassa menettää taide-

luonteensa, palveleeko tehokoulutus silloin taiteen etua? (Kurkela 1998, 188; Opetushallitus 2002)

Jokainen musiikin ammattiopiskelija kohtaa paineita opiskeluaikanaan. Improvisaatioharjoitteet ovat auttaneet minua käsittelemään näihin liittyviä tunteita. Ne ovat myös asettaneet esiintymisjännitykseni realistisempiin mittasuhteisiin. Harjoitteet ovat kehittäneet tunteiden käsittelyäni ja yleistä ilmaisukykyäni hyvin paljon. Niiden ohjaus on osoittautunut antoisaksi ja mielenkiintoiseksi. Mielestäni improvisaatioharjoitteet ja leikit ovat erittäin hyödyllinen lisä soitonopetuksen perinteisiin metodeihin.

Opetuksessa on kyse enemmän lapsen kokonaispersoonallisuuden kasvun ohjaamisesta kuin opetuksen sisällöstä. (Brotherus ym. 1994, 122). Mielestäni musiikinkoulutus voisi jatkaa oppilaan monipuoliseen kehitykseen keskittymistä, myös lapsuusiän jälkeen. Musiikin opiskelijoiden tunnepuolen kehittämiseen tulisi keskittyä, koska se on muusikon työssä erittäin olennaisessa osassa. Tunnepuolella tarkoitan esimerkiksi esiintymisjännityksen käsittelyä. Kaipaamme itse kukin sellaista ihmisarvoa, jota ei liitetä suorituksiimme (Skinnari 2007, 29). Tätä arvoa voisi mielestäni musiikin opetuksessa korostaa. Monet esiintyjät tyytyvät lääkkitykseen esiintymisjännityksen kesyttämässä, vaikka se ei poista jännityksen alkujuurta. Improvisaatioharjoitteilla voi kohdata näitä tuntemuksia ja kehittää tervettä itseluottamusta sekä oman ilmaisun hyväksymistä. Improvisointiharjoitteet ja leikki kehittävät luovuutta. Luovuus on taas vahvasti kytköksissä tunteiden käsittelyyn. Luovuuden käyttämisen vaikutuksista kirjoittaa myös Haavikko & Ruth, jotka toteavat luovuuden olevan ennen kaikkea apukeino ulospääsyyn henkilökohtaisten häiriöiden umpikujasta. (Haavikko & Ruth 1985, 140).

Oman opetustyöni tavoitteena on tukea oppilaan sisäistä inspiraatiota suhteessa musiikkiin. Pyrin myös antamaan positiivisia kokemuksia musiikin parissa ja eväitä oppilaan oman musiikkisuhteen kehittymiselle. Uskon, että muusikko, joka luottaa omaan itseensä ja tuottaa musiikkia mitä itse rakastaa, on onnellisempi kuin pelkästään teknisesti taitava opinnut suorittanut henkilö. Ensin mai-

nitun muusikon tulkitsemasta musiikista nauttii todennäköisemmin myös yleisö, vaikkei soittajan soitto olisikaan juuri sitä mitä opetuksessa haettiin takaa.

Mielestäni improvisaatioharjoitteet liittyvät vahvasti oppilaan luovuuden arvos-
tamiseen ja tukemiseen, mutta tärkeintä prosessissa ei ole menet, vaan opet-
tajan asenne. ”Opettajuuden ydin löytynee kuitenkin aidosta kiinnostuksesta –
rakkaudesta –sekä oppilasta että totuutta kohtaan (Skinnari 2007, 22).

LÄHTEET

Kurkela, K. 1998. Mielenmaisemat ja musiikki. Musiikin esittäminen ja luovan asenteen psykodynaamikka. Helsinki: Hakapaino Oy

Hakkarainen, L. 2009. Impro soi! Improvisoinnista iloa ja osaamista soitonopiskeluun. Tampereen yliopistopaino Oy – Juvenes Print. Tampere

Johnstone, K. 2001. Impro Improvisaatiosta iloa elämään ja esiintymiseen. Helsinki: Yliopistopaino

Skinnari, S. 2007. Pedagoginen rakkaus. Kasvattaja elämän tarkoituksen ja ihmisen arvoituksen äärellä.

Turunen, K. 1998. Ihmisen kasvatus. Jyväskylä: Gummerrus Oy Kirjapaino Jyväskylä

Hytönen, J. 2008. Lapsikeskeisen kasvatuksen ydinkysymyksiä. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy

Saksala, E. 1993. Kasvun paikka. Helsinki: Oy Yleisradio Ab

Haavikko, R. & Ruth J-E. 1985. Luovuuden ulottuvuudet. Espoo: Amer-yhtymä Oy Weilin + Göös kirjapaino

Brotherus, A.; Helimäki, E. & Hytönen, J. 1994 Opetus varhaiskasvatuksessa. Juva: WSOY:n Graafiset laitokset

Opetushallitus, Taiteen perusopetuksen musiikin laajan oppimäärän opetussuunnitelman perusteet 2002.

http://www.oph.fi/koulutuksen_jarjestaminen/opetussuunnitelmien_ja_tutkintojen_perusteet/taiteen_perusopetus

Luettu 26.11.2013

Suomen musiikkioppilaitosten liitto ry. Tasosuoritusten sisällöt ja arvioinnin perusteet 2005. Muicedu.

<http://www.musicedu.fi/fi/musiikinopetus/tasosuoritukset>

Luettu 26.11.2013

Julkaisemattomat lähteet

Musiikki-improvisaatio kurssi, Tampereella, 2013

Jyväskylän nuorten taidetyöpaja, sanatakomo, 2012

Jyväskylän yliopiston teatterikerho, 2012

Esiintymistaidon kurssi Jamk, 2010

Improvisaatio-kurssi Jamk, 2010